

РУДА
Оксана Зіновіївна
Асистент кафедри загальної
та організаційної психології
Київського національного університету
ім. Т. Шевченка
(м. Київ)

**ВНЕСОК О.Г. АЛЕШИ У СПРАВУ СТАНОВЛЕННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО НАУКОВОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ
(1919–1921 рр.)**

Статтю присвячено розкриттю внеску О.Г.Алеші в розвиток сільськогосподарської науки в Україні. Саме його роль у справі становлення Сільськогосподарського наукового комітету України досі не досліджувалася. О.Г.Алешо був першим вченим секретарем СГНКУ, а також очолював секцію сільськогосподарського народного побуту у 1919–1921 рр.

Статья посвящена раскрытию вклада А.Г.Алеша в развитие сельскохозяйственной науки в Украине. Именно его роль в деле становления Сельскохозяйственного научного комитета Украины до этого времени не исследовалась. А.Г.Алешо был первым ученым секретарем СХНКУ, а также возглавлял секцию сельскохозяйственного народного быта в 1919–1921 гг.

The article is devoted to disclosure of A.H.Alesho's contribution in the development of agricultural science of Ukraine. So far, his role in the formation of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine has not been researched and studied. A.H.Alesho was the first academic secretary the Agricultural Scientific Committee of Ukraine. Besides, he was running a section of the popular agricultural mode of life in 1919–1921.

На сучасному етапі історичних досліджень в галузі аграрної науки Сільськогосподарському науковому комітету України (1918–1927 рр.) відводиться значне місце, даній темі уже присвячені праці сучасних вчених-дослідників історії аграрної науки в Україні, а саме: В.А.Вергунова, С.Д.Коваленко, Г.М.Красніцької та ін. [1–6]. У 2007 р. вийшов збірник архівних документів та матеріалів з історії становлення та діяльності Сільськогосподарського наукового комітету України [7].

Проте й досі мало дослідженою залишається діяльність першого вченого секретаря СГВКУ Олександра Гавриловича Алеші, якого по праву можна вважати одним із фундаторів Сільськогосподарського наукового комітету України. О.Г. Алешо прожив коротке, проте яскраве, активне життя, присвячене розвитку української науки. І останні роки його наукової діяльності були присвячені саме Сільськогосподарському науковому комітету України. Мета даної статті розкрити роль О.Г. Алеші у становленні СГНКУ як першого вченого секретаря та керівника секції сільськогосподарського народного побуту.

Згідно зі штатним розписом на 6 грудня 1920 р. О.Г. Алешо почав офіційно працювати у Комітеті майже з самого початку його заснування, а саме з 1 січня 1919 р. [8, арк. 48-57]. Наявність імені О.Г. Алеші в затвердженому Народним комісаріатом земельних справ України штатному розписі на 25 січня 1921 р. підтверджує, що він ще на той час працював у Сільськогосподарському науковому комітеті України [9, арк.38–40]. У квітні 1921 року вченим секретарем СГНКУ став О.А. Яната. О.Г. Алешо був призначений головою новоствореної Секції сільськогосподарського народного побуту. Фактично О.Г. Алешо працював на посаді вченого секретаря 2 роки і 3 місяці (1 січня 1919 – 2 квітня 1921 рр.). Восени 1921 р. Олександр Гаврилович тяжко захворів на туберкульоз, тому його активна діяльність в Комітеті дещо припинилась.

Детально історію створення та період першого року діяльності СГВКУ розкриває «Коротке справоздання про діяльність Сільськогосподарського вченого комітету України за 1919 рік», яке було заслухане і затверджене на першому пленумі СГВКУ 1 серпня 1920 року [10, с. 3–16]. Згідно з цим звітом в Україні ще з кінця 1917 р., в період сподівань розвитку української державності, з метою об'єднання наукової роботи зокрема в галузі сільського господарства почали створюватися спеціальні органи управління у вигляді Відомств земельних справ. Вони носили різні назви, наприклад: Генеральне секретарство земельних справ, а потім Міністерство земельних справ при уряді Центральної Ради УНР, Міністерство земельних справ Української держави,

Народне міністерство земельних справ при уряді Директорії УНР, Народний комісаріат земельних справ УРСР і т.д. У межах цих відомств функціонували окремі відділи, що займалися як практичною, так і теоретичною роботою в галузі сільськогосподарської науки.

Наприкінці 1918 р., «йдучи за вимогами життя і гетьманське міністерство мусило стати на шлях утворення на Україні організованого осередку сільськогосподарської науки» [10]. Так, нами з'ясовано, що за наказом міністра земельних справ В.М. Леонтовича за № 162 від 1 листопада 1918 р. при Міністерстві земельних справ Української Держави був створений Сільськогосподарський вчений комітет (з 1920 р. – Сільськогосподарський науковий комітет України – СГНКУ). Саме СГНКУ, на думку дослідників, є предтечею нинішньої Національної академії аграрних наук України. За короткий час правління гетьманському уряду не вдалося, на жаль, зробити багато. Зокрема було розроблено початкове положення про Сільськогосподарський вчений комітет (СГВК) та штатний розпис, а також був призначений перший голова Комітету – В.І. Вернадський [11, арк. 216].

Перший склад членів Комітету було призначено 30 грудня 1918 р. після приходу до влади Директорії, також 27 січня 1919 р. було затверджено перший Статут [12, арк. 96-97], визначено основні напрямки та форми діяльності СГВК.

Із 1 січня 1919 р. почали призначатися нові члени комітету: П. Тутківський, Ю. Висоцький, Б. Кречун, М. Флоров, О. Яната, М. Данилевський, І. Щоголів, Г. Невадовський. О.Г. Алешо став вченим секретарем. Тоді ж В.І. Вернадського було звільнено з посади голови СГВКУ і переведено до складу членів Комітету. До Президії СГВКУ у 1919 році входили: голова, заступник голови, вчений секретар та 10 членів Комітету [12, арк. 18].

При встановленні радянської влади на початку 1919 р. політична ситуація в країні знову змінилася. Народне міністерство земельних справ стало носити нову назву «Народний комісаріат земельних справ». У цей історичний період

було затверджено новий Статут уже «Сільськогосподарського вченого комітету України» [8, арк. 22–25] та штатний розпис Комітету.

2 червня 1919 року О.Г. Алешо як представник від Наркомзему брав участь у Міжвідомчій нараді при Народному комісаріаті фінансів. Головуючий на цій нараді був завідувач кошторисно-касовим відділом Наркомфіну М.А. Марченко, присутніми були: член Бюджетної комісії М.Г. Келарев, представники Наркому держконтролю Є.В. Настасевич та В.Ф. Крупський, Уккранаргоспу – Ю.А. Лемпицький. Саме на цій нараді вирішувалося питання про фінансування Вченого комітету на перше півріччя 1919 року. Через місяць, 2 липня 1919 року, вийшла постанова Робітничо-селянського уряду про виділення 63.000 крб. для Вченого комітету Наркомзему [13, арк. 40].

СГВКУ розташовувався за адресою по вул. Велика Володимирська, 19. Там же зберігалося все наукове обладнання, бібліотека та майно комітету. У період перебування Добровольчої армії під командуванням А.І. Денікіна у Києві Комітету вдалося зберегти майже все майно. Збитків зазнали лише бібліотека та метеорологічне обладнання. Але під час економічної кризи в країні самі члени президії, серед яких і О.Г. Алешо, змушені були «перебувати в умовах надзвичайної матеріальної скрути» [10].

У середині грудня 1919 р. СГВКУ знову відновив свою діяльність й отримав нове приміщення за адресою по вул. Велика Володимирська, 24. Діяльність Комітету в 1919 р. була надзвичайно складною у економічному, фінансовому та організаційному планах. Оскільки неоднозначні політичні обставини мали вплив на всі сфери людського життя.

Проте, незважаючи не все вищесказане, СГВКУ за період 1919 р. займався все ж організаційною роботою. Так, за цей рік було проведено 62 засідання [10]. На цих засіданнях розглядалися питання організаційного характеру, що включали в себе розгляд структурної організації самого Комітету: секцій, підсекцій, бюро та окремих спеціальних установ. Окрім того, вирішувалися питання інших напрямків.

Чимало роботи у 1919 р. було проведено із забезпеченням штатним персоналом. Так, станом на 1 лютого працівників разом з членами Комітету налічувалося 8 осіб, на 1 березня – 2, на 1 квітня – 49, на 1 травня – уже 79 осіб. У червні під час приходу Добровольчої армії у Київ загальна кількість співробітників СГВКУ становила 107 осіб, з них: 12 членів, 45 спеціалістів, 3 спеціалістів технічного персоналу, 17 практикантів та стипендіатів, 6 секретарів секцій, 17 спеціалістів канцелярії, 7 кур'єрів. Такий штатний розпис сприяв налагодженню повноцінної діяльності СГВКУ [10, с. 6].

Уся нелегка виконавча робота загального характеру здійснювалася секретаріатом на чолі з вченим секретарем О. Алешою та завідуючим канцелярією І. Ювженком [10, с. 6]. Об'єм роботи, що виконувалася в секретаріаті, можна уявити, наприклад, за кількістю кореспонденції у 1919 р., а саме: 1376 вхідних та 1490 вихідних листів. Більша половина названої кількості листів припадала на листування в справах адміністративно-організаційного характеру. Саме визначні організаційні здібності та науковий підхід до систематизації матеріалів дозволили Олександрові Гавриловичу Алеші налагодити чітку роботу секретаріату Комітету.

У 1919 р. Комітетом за безпосередньої участі О.Г. Алеші було затверджено «Положення про Центральну сільськогосподарську бібліотеку України». Таку назву та статус планувалося надати бібліотеці Комітету.

Загалом усіма справами загального характеру в Комітеті займалася Президія, до складу якої входили: голова – на початку 1919 р. це був П. Тутковський, а потім С. Франкфурт, заступник голови О. Яната, вчений секретар О. Алешо та члени: В. Огієвський та О. Кривуша.

1920 р. для Сільськогосподарського вченого комітету розпочався в дуже несприятливих умовах: недостатній розвиток комунікацій, фінансова криза, дорожнеча і т. д. На перше півріччя 1920 р. бюджет СГВКУ становив 20 880 470 крб., про що свідчить «Загальна пояснююча записка по обрахунку Сільськогосподарського вченого комітету України на перше півріччя

1920 року», підписана заступником голови СГВКУ – О. Янатою, вченим секретарем О. Алешею та бухгалтером П. Кудлаєм [14, арк. 4].

Олександр Гаврилович Алешо як вчений секретар дуже вболівав за подальший розвиток СГВКУ, про що свідчить лист заступника голови Вченого комітету В. Огієвського за підписом вченого секретаря до Губернського революційного комітету від 7 лютого 1920 року. Так, згідно з цим листом при приході денікінських військ у Київ влітку 1919 року Комітет змушений був припинити свою діяльність і відновив її фактично 16 грудня 1919 року за рахунок коштів, що збереглися. 31 грудня 1919 року СГВКУ подав проект кошторису з сумою 1.626.068 крб. з метою їх асигнувати у січні 1920 року на поточні справи. Члени Губревкому пообіцяли якнайскоріше видати кошти, але пройшло вже більше місяця, а фінансування так і не відбулося. Діяльності Комітету загрожувала явна небезпека. Ось у зв'язку з чим Президія СГВКУ, в тому числі й вчений секретар О.Г. Алешо, проявляли велику стурбованість в той час за майбутнє Комітету.

Детально історію функціонування СГВКУ за період з січня по квітень 1920 року висвітлює його «Коротке справоздання про діяльність Сільськогосподарського вченого комітету України» [15, арк. 92–94]. За даний період було проведено 5 засідань Пленуму Комітету та 27 засідань його Президії, присвячених переважно загальним організаційним питанням.

Секретаріат Комітету, крім виконання справ загального характеру та керування поточними справами Канцелярії, через яку протягом січня-квітня 1920 року пройшло 245 вхідних та 334 вихідних документи, готував до видання у I томі «Трудів СГВКУ» матеріали організаційного характеру.

1 лютого 1920 р. комісія в складі М. Флорова, В. Огієвського, О. Янати ухвалила змінений статут Сільськогосподарського вченого комітету України, відповідно до якого Комітет як вищий сільськогосподарський науковий орган об'єднував та координував наукову діяльність усіх центральних і місцевих сільськогосподарських наукових установ у країні. 15 березня 1920 р. цей статут із певними змінами був затверджений спільним зібранням УАН [8, арк. 15–17].

Розробкою статуту Сільськогосподарського вченого комітету України займалася Українська академія наук, про що свідчить протокол спільного зібрання УАН від 19 квітня 1920 року [8, арк. 15–17]. Саме на цьому зібранні було внесено зміни до § 8 статуту, згідно з якими дійсними членами СГВКУ могли стати завідувачі секцій та бюро, а також вчений секретар. З правом дорадчого голосу могли входити завідувачі підсекцій. Усі дійсні члени затверджувалися спільним зібранням УАН. Так, станом на 19 квітня 1920 р. ними були: С. Франкфурт, О. Яната, В. Огієвський, О. Алешо, Ю. Висоцький, Є. Олексієв, В. Обремський, [] Чирвінський, В. Вернадський, П. Тутковський, О. Фомін, Є. Вотчал, З. Голов'янка, Б. Срезневський.

Голова, заступник голови та вчений секретар обиралися строком на 3 роки та затверджувалися міністром земельних справ. Це підтверджує, що упродовж 1919-1921 рр. Олександр Гаврилович Алешо був першим вченим секретарем СГВКУ і зіграв основоположну роль у справі становлення СГВКУ у найважчий час – період його становлення та важкий історичний період для України.

8 червня 1920 р. міністр земельних справ І.А. Мазепа видав наказ № 17, в якому йшлося про негайне відновлення діяльності Сільськогосподарського вченого комітету України при МЗС [16, арк. 19]. І уже 25 листопада 1920 р. постановою колегії Народного комісаріату земельних справ був затверджений новий статут Сільськогосподарського наукового комітету України [8, арк. 46–47].

Важливим у творчому доробку О.Г. Алеші є питання створення та діяльності Секції сільськогосподарського побуту при Комітеті. Відомо, що Олександр Гаврилович брав безпосередню участь в роботі цієї Секції. Після повернення вченого до Києва з відрядження до Санкт-Петербурга, 30 березня 1921 року сталися кадрові зміни у в Комітеті. Так, згідно з постановою Пленуму СГНКУ від 2 квітня 1921 року Олександр Гаврилович Алешо був звільнений з посади вченого секретаря, так як очолив Кабінет антропології та етнології ім. Ф. Вовка при Спільному зібранні Української Академії наук.

Проте питання розвитку сільськогосподарської науки в Україні і надалі залишалися пріоритетними для вченого, тому він залишився дійсним членом Комітету, а з 1 травня 1921 року ще й очолив Секцію сільськогосподарського народного побуту при СГНКУ [9, арк. 7 (зв.)]. Новим вченим секретарем СГНКУ року призначили завідувача Ботанічною секцією Олександра Алоїзовича Янату.

Секція сільськогосподарського народного побуту була заснована з метою дослідження суб'єкта сільського господарства – людини. На той час це було новим явищем в сільськогосподарській науці, оскільки раніше не проводилось спеціальних досліджень у такому напрямку. Так, згідно з доповіддю В.У. Ковалевського на I-й Всесоюзній конференції дослідження продуктивних сил, це було визнано значною помилкою у підходах щодо дослідження народного господарства та його факторів. Тому Комітет вважав за необхідне виправити цю ситуацію. З цією метою і була створена Секція сільськогосподарського народного побуту.

Робота в Секції проводилася у напрямку дослідження народного побуту в сільському господарстві, різних його форм та еволюції в хліборобстві, скотарстві, рибальстві, полюванні, пасічництві, городництві, садівництві та сільськогосподарській промисловості. В перший рік існування Секції у 1921 р. планувалося зібрати та розробити бібліографічний матеріал з сільськогосподарського народного побуту; скласти картограми та карти народного побуту; дослідити народний побут в Україні. Секція сільськогосподарського народного побуту розташовувалася по вул. Володимирській, 21, де займала 3-кімнатне приміщення [17, арк. 80 (зв.)].

Згідно зі штатним розписом СГНКУ на 1921 р., до складу Секції сільськогосподарського народного побуту мало входити 12 осіб: голова, 2 завідуючих бюро, 5 спеціалістів, секретар, друкарниця, служник [17, арк. 9]. Голова Секції мав керувати роботою всієї Секції, секретар – займатися діловодством, секретарювати на усіх зібраннях Секції, складати звіти, доповіді по Секції загального характеру. Друкарниця друкувала наукові матеріали та

виконувала різноманітні доручення керівництва Секції. Служник обслуговував канцелярію та помешкання Секції.

Секція сільськогосподарського народного побуту в своєму складі мала два Бюро: 1) народного побуту в сільському господарстві та 2) народного побуту в сільськогосподарській промисловості. Кожне бюро мало свого голову. Бюро народного побуту в сільському господарстві складалося також із спеціаліста, котрий досліджував народний побут у хліборобстві, скотарстві та інших галузях сільського господарства, та спеціаліста-етнографа, котрий виконував спеціальні роботи по Бюро, а також здійснював відрядження з науковими цілями. До складу Бюро народного побуту в сільськогосподарській промисловості входили 3 спеціалісти, котрі виконували спеціальні наукові роботи, здійснювали відрядження з метою дослідження рослинних, тваринних та мінеральних об'єктів в галузі сільськогосподарської промисловості. Секретар цього бюро займався діловодством, контролював кореспонденцію та секретарював на засіданнях [17, арк. 80 (зв.)].

У зв'язку із хворобою О.Г. Алеші з 1 лютого 1922 р. А.З. Носіву, як спеціалісту Секції сільськогосподарського народного побуту, доручили виконувати обов'язки голови цієї Секції [9, арк. 6].

Незважаючи на економічну кризу в 1922 р., СГНКУ планував проводити наукові дослідження по всіх Секціях та Бюро, в тому числі й по Секції народного сільськогосподарського побуту. Так, згідно з розробленим планом кошторису витрат на цей рік, по Секції народного сільськогосподарського побуту передбачалося виділення операційних коштів на проведення таких робіт: 1) проведення загального дослідження сільськогосподарського побуту методом анкетування; 2) збір масових народних спостережень про погоду; 3) дослідження та фотографування народних форм та способів рибальства; 4) збір масових даних про народні, лікарські, технічні, кормові та інші рослини; 5) збір та фотографування народних даних по рільництву. У цьому ж році за зменшеним обрахунком видатків планувалося провести нараду в справі

організації дослідження народного сільськогосподарського побуту [18, арк. 7 (зв.), 8 (зв.)].

Подальша доля Секції народного сільськогосподарського побуту, уже після смерті її засновника, О.Г. Алеші, склалася так: згідно зі Статутом СГНКУ, затвердженим Наркомземом УСРР від 9 серпня 1923 р., Секція народного сільськогосподарського побуту входила до структури Комітету поряд з іншими Секціями [19]. У 1923 р. Секція мала недостатньо коштів для розвитку своєї діяльності. Її робота в цьому році обмежилася лише збором матеріалів через кореспондентів СГНКУ. Для цього Секція розробила кілька програм-інструкцій: «Жнива», «Косовиця», «Городництво», «Бждільництво» [20]. Секція також брала участь у підготовці до участі Комітету у Всесоюзній сільськогосподарській виставці, продовжувала дослідження сільськогосподарського народного побуту на Волині та Полтавщині, в районах Полісся та Лісостепу [21, арк. 56]. Наприкінці 1923 р. було ухвалено Пленумом СГНКУ короткий план діяльності Секції на 1924 рік. Основне завдання Секції полягало у дослідженні населення як основного фактора сільського господарства [20].

У зв'язку з реорганізацією СГНКУ у 1924 р., Секцію також було перетворено в Комісію сільськогосподарського народного побуту. Пізніше в тому ж році, дана Комісія разом із Комісіями охорони природи, боротьби з посухою, районізації та редакційно-видавничим бюро були ліквідовані у зв'язку з тим, що «вони дуже розпорозували увагу й сили Комітету» [22]. Секція сільськогосподарського народного побуту СГНКУ проіснувала чотири роки, а саме з 1921 по 1924 рік.

Через аналіз процесу організації Сільськогосподарського наукового комітету України ми зробили спробу відтворити роль А.Г. Алеші в розвитку сільськогосподарської науки у період 1919-1921 років. Олександрю Гавриловичу Алеші як вченому секретарю Сільськогосподарського наукового комітету України довелося працювати в період створення та розгортання діяльності цієї наукової установи. Тому його поправу можна вважати одним із

фундаторів СГНКУ, а отже і сучасної Національної академії аграрних наук України. Повернення імені вченого, організатора науки Олександра Гавриловича Алеші – це спроба відтворити історичну пам'ять про видатних особистостей української аграрної науки. На сучасному етапі вивчення історії вітчизняної науки і техніки, дедалі більше зростає інтерес до тих особистостей, які безпосередньо творили нашу історію, культуру, суспільство взагалі та самовіддано працювали на терені становлення української науки, достойне місце серед яких посідає О.Г. Алешо.

Список використаної літератури

1. *Вергунов В. А.* Основні історичні етапи розвитку та управління аграрною наукою України / Віктор Анатолійович Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. / редкол. : О. Я. Пилипчук та ін. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 31–33.
2. *Вергунов В. А.* Академізація вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи: історико-науковий аналіз (до 75-річчя створення Української академії аграрних наук) / Віктор Анатолійович Вергунов // Нариси із історії природознавства і техніки. – К., 2005. – Вип. 45. – С. 167–183.
3. *Вергунов В. А.* Соціально-політичні, економічні й історіографічні чинники функціонування сільського господарства та його науково-освітне забезпечення в межах Української держави гетьмана П. Скоропадського (29.04–14.12.1918) : події, факти, судження / Віктор Анатолійович Вергунов // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. / редкол. : О. Я. Пилипчук та ін. – К., 2006. – Вип. 25. – С. 43–72.
4. *Коваленко С. Д.* Передумови становлення Сільськогосподарського вченого комітету України (1918) / С. Д. Коваленко // Матеріали 6-ої Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки». 11–12 жовтня 2007 року / Полтав. держ. аграр. акад. – Полтава : Terra, 2008. – С. 308–310.
5. *Коваленко С. Д.* З історії становлення та діяльності Сільськогосподарського Вченого Комітету України (1919) / С. Д. Коваленко // Історичні записки : зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2008. – Вип. 18. – С. 80–91.
6. *Красніцька Г. М.* Роль Ботанічної секції Сільськогосподарського наукового комітету України в розгортанні галузевих досліджень (1918–1927 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.07 / Г. М. Красніцька. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 23 с.
7. *Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)* : зб. док. і матеріалів / уклад. : В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, Б. К. Супіханов, С. Д. Коваленко ; під заг. ред. М. В. Зубця, Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. В. А. Вергунов ; УААН, ДНСГБ. – К., 2006. – С. 110, 402, 495 ; порт.,

фото – (Іст.–бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; Кн. 14).

8. ЦДАВО, ф. 1230. «Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)», оп. 2, спр. 1. Склад членів і співробітників Сільськогосподарського вченого комітету України на 6 грудня 1920 р.

9. ЦДАВО, ф. 1230. «Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)», оп. 1, спр. 4.

10. *Труди* Сільськогосподарського вченого комітету України. – 1920. – Т. 1.

11. ЦДАВО, ф. 1061, оп. 1, спр. 32. Наказ міністра земельних справ Української держави В. Леонтовича.

12. ЦДАВО, ф. 1230. «Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)», оп. 1, спр. 32.

13. ЦДАВО, ф. 1230. «Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)», оп. 1, спр. 6 (1919) Журнал № 179 Междуведомственного совещания при Наркомфине от 2 июня 1919 года.

14. ЦДАВО, ф. 1230. «Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)», оп. 2, спр. 2.

15. ЦДАВО, ф. 1230. «Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)», оп. 1, спр. 9 Коротке справоздання Сільськогосподарського Вченого Комітету України за січень–квітень 1920 року.

16. ЦДАВО, ф. 1062, оп. 1, спр. 1.

17. ЦДАВО, ф. 1230. «Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)», оп. 1(1920), спр. 7.

18. ЦДАВО, ф. 1230. «Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)», оп. 1, спр. 2 (1922).

19. *Статут* Сільськогосподарського наукового комітету України на 1923 рік / Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Т. 3, № 1–4. – С. 77–84.

20. *Витяг* з короткого справоздання про діяльність Сільськогосподарського наукового комітету України за 1923–1924 операційний рік / Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Ч. 7–9. – С. 1–31.

21. ЦДАВО, ф. 1230. «Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927 рр.)», оп. 1 (1922–1923 рр.), спр. 1.

22. *Помаленький Г.* З минулого і сучасного СГНКУ / Г. Помаленський // Український агроном. – 1925. – № 1–2 (листоп.–груд.). – С. 68–69.